

8. Мурзаев Э.М. Очерки топонимики / АН СССР. Ин-т географии. – М.: Мысль, 1974. – 382 с.

9. Обручар А. Мікротопонімія Потисся як показник господарської діяльності закарпатців // Studia Slavica. Випуск 8: Ювілей. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2008. – С. 255-261.

Т.О. ГАВРИЛОВА
(Черкаси)

МЕЗОНІМИ У СФЕРІ МІКРОТОПОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК ЧЕРКАЩИНИ)

УДК 81.161. 2'373.2

Гаврилова Т.О. Мезоніми у сфері мікротопонімії (на матеріалі говірок Черкащини); 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація: Статтю присвячено розгляду проміжних явищ між загальними назвами та ономами у сфері мікротопонімії, що є частиною проблеми диференціації лексики на апеллативну та пропріативну.

Resume: The article is devoted to analyzes of intermediate phenomena in-between the common names and onoms in microtoponymic sphere, which is part of a general problem of lexical differentiation into appellatives and propriatives.

Ключові слова: ономастика, онім, топонім, мезонім, апеллатив.

Key words: onomastics, toponym, onom, mezonym, appellative.

У вербальній репрезентації матеріального та духовного світу між антонімічними полюсами нерідко існує проміжний лексичний компонент. Отже, у мові поряд з бінарними антонімічними явищами, інтенсивно розвивається явище потрійної змістової опозиції, яке полягає в тому, що між двома словами з протилежною семантикою на парадигматичній осі знаходиться третє – мезонім [1, с. 12]. Сучасний словник іншомовних слів подає таке визначення цього явища: “мез., мезо., (грец. *mesos* середній, серединний) частина складних слів, яка відповідає поняттям “середній” “помірна величина” або “проміжне положення чого-небудь...” [16, с. 443]. Елемент мез (о) є твірним префіксом багатьох слів-термінів різних наук. У мовознавстві серед інших лексем ним творяться мезоніми слова, які за своїм лексичним значенням розташовуються на семантичній осі між двома антонімами [17, с. 305]. Подібне визначення мезонімії дає О.О. Селіванова: “...явище мовної парадигматики, яке існує на тлі відношень опозитивності

(антонімії) і виражає середнє значення ряду протилежних ознак” [15, с. 316]. Мезонімія являє собою лексико-семантичну універсалью, оскільки є в багатьох мовах світу. Серединність має місце на всіх мовних рівнях. Теоретичні засади мезонімії розроблені в працях Н.Д. Андрєєва (саме він увів терміни “мезонім”) [1], Д.Г. Бучка [4], М.П. Муравицької [9], В.В. Левицького [8], Є.С. Регушевського [14] та ін.

У сфері ономастики функціонує чимало спеціальних слів з елементом мезо-. Так, у градації топонімів за величиною (рідше ступенем відомості) позначуваного ними об'єкта мезотопонім (відповідно мезоойконім, мезогідронім тощо) посідає проміжне місце між макро- та мікротопонімами. Існують й інші ономотерміни з префіксом мезо-.

Проблема серединності торкається передусім дилеми: загальна/власна назва. Зауважимо, що, заперечуючи твердження про абсолютність межі між апелятивами та пропріативами, чимало лінгвістів (серед яких, напр., Л.А. Булаховський, А.О. Білецький, В.О. Никонов, В.Д. Бондалетов, І.І. Ковалик та ін.) визнає наявність проміжних мовних одиниць. Це базується на філософських концепціях Аристотеля, Платона про категорію серединного буття. Так, А.О. Білецький наголошував на необхідності дослідження лексичних прошарків перехідних між загальними й власними назвами [2, с. 18]. В.Д. Бондалетов також говорить про наявність і окремих слів, і цілих лексичних класів, які перебувають між полярними полюсами справжніми апелятивами й справжніми ономами [3, с. 29]. Є. Отін мезонімами називає конотативні власні ймення інтрапозиційні між абсолютними пропріативами та апелятивами [10, с. 126; 11, с. 11]. Ю.О. Карпенко, аналізуючи лексико-семантичний спосіб творення пропріативів, також послуговується термінами “мезонім”, “мезонімія”, “мезонімізація”. Так, мезонімією він називає проміжне явище між полісемією та омонімією, а стосовно словотвору власних назв використовує цей термін на позначення синхронічного лексико-семантичного способу творення ононів. Учений зазначає, що спосіб мезонімізації продуктивний у сфері власних назв, які, як відомо, позначають одиничні, окремі об'єкти, і тому їх “семантичний розвиток досить легко приводить до відриву від денотата й переходу на інший денотат, а це, як правило, спричиняє появу нового слова. Якщо при цьому семантичні зв'язки вихідного та похідного слова не втрачаються повністю, то перед нами явище мезонімізації” [7, с. 4]. Як бачимо, розглядається по суті одне й те ж явище, але з різних поглядів: лексикологічного й словотвірного.

Проміжні між апелятивами й пропріативами лексеми типові для географічних найменувань. За С. Роспондом, ними є апелятиви у новій функції – функції власної назви, тобто це первинні топоніми.

Явище мезонімії особливо поширене в мікротопонімії. Мікротопонім “відмінний від інших онімів, оскільки належні сюди назви найближче стоять до апелятивів” [10, с. 167]. Велика питома вага мезонімів у місцевій топонімії зумовлена, на нашу думку, такими факторами: 1) територіальною та мовленнєвою обмеженістю функціонування мікротопонімів (далі М-Т); 2) корпоративністю місцевої ономастики; 3) дещо більшою “молодістю” М-Т у порівнянні з назвами великих чи відомих географічних об'єктів; 4) семантичною “прозорістю” значної частини місцевих власних найменувань; 5) високою мотиваційною продуктивністю географічної номенклатури, що ономізується. Як зазначає Д. Бучко, у цьому класі власних найменувань виявляється найбільше лексем, що є однойменними з номенклатурними загальними назвами [4, с. 172]; 6) більшим ступенем динамічності М-Т, ніж імен великих об'єктів тощо. Ці та інші фактори сприяють збереженню семантичних зв'язків вихідного й похідного слів як однієї з ознак мезонімії. Отже, з лексико-семантичного погляду мезонімами у сфері мікротопонімії вважаємо лексеми, у яких семантика апелятива перебуває на “шляху розвитку до значення власної назви” [12, с. 87]. Що ж до деривації, то це продукт синхронічного лексико-семантичного способу словотвору, де відсутні мотиваційні відношення з вихідним словом. Звичайно, мезоніми диференціюються за ступенем наближеності до онома.

Мезоніми мають і певні структурні ознаки, зокрема, дуже часто є двослівними й містять у своєму складі прийменник. Як зауважує Д.Г. Бучко, майже третина з них має форму прийменникової конструкції, тоді, як жоден чи майже жоден ойконім в Україні не має прийменникової форми [4, с. 172]: пасовище *На могилі* (с. Лящівка Чорн.); мікрорайон *Під Богданом* (м. Черкаси); зупинки *Біля Пушки*, *За переїздом* (м. Сміла).

Структурні особливості породжують синкретизм питань, що їх можна поставити до носія назви: *Дорога* (яка? чи куди?) *до гробків* (с. Межиріч Кан.); пляж (який? чи де?) *Під “Мариною”* (м. Черкаси).

У будову мезонімів нерідко входять числівники, до того ж вони відповідають кількості денотатів або порядку їх розміщення: пляж *Біля трьох абрикос* (м. Черкаси); *Перша, Друга, Третя лісосмуги* (с. Шабастівка Мон.).

Тісний зв'язок мезонімів із позначуванням денотатом демонструє й атрибут-прикметник у його складі, напр.: *Великий і Малий* ставки (смт Лисянка).

Мікротопонімія потрапляла в поле зору, по суті, всіх ономатологів, однак явище мезонімії у сфері місцевих географічних найменувань не було об'єктом спеціальних наукових студій. Уважаємо такі дослідження

потрібними як для розв'язання глобальних проблем, так і часткових мовних питань. Так, це торкається сутності діахронії та синхронії (у тім числі при творенні власних назв), поділу лексики на апелятивну та пропріативну й питання про можливість проміжних одиниць між ними, проблем функціонування оноімів у мові й мовленні, зокрема й регіональному, питань стилістичної диференціації власних імен та ін. Крім того, зібрання живомовного матеріалу необхідне для діалектологічних розвідок.

На ґрунті опозиції власна/загальна назва в межах лексико-семантичного способу творення слів ономасти розрізняють чотири різновиди мезонімізації: 1) трансономізацію; 2) ономізацію; 3) апелятивацію; 4) трансапелятивацію [10, с. 5]. Стаття торкається головним чином двох перших видів.

Ономізуються передовсім назви місцевих одиничних об'єктів, які в мовленні мешканців цього населеного пункту не потребують диференціації від однотипних: *озеро Озеро, джерело – Джерело* (с. Кримки Шпол.); *болото Болото* (с. Коломинці Драб). Ономізації (в нашому випадку топонімізації) підлягають найчастіше апелятиви, що позначають природні об'єкти, рідше створені людьми. Вони, як правило, є продуктом метонімічних процесів: болото *Канава* (с. Берестяги Кан.); куток (далі к.) *Кучугури* (с. Леськи Черк.); к. *Луз* (с. Сидорівна К-Ш.); став *У Місті* (*Місто* центр с. Велика Бурімка Чорн.). Чимало мезонімів у годонімії: дорога *Через болото*, стежка *Повз Греблю* (с. Ревбинці Чорн.).

Трансономізацію вчені трактують як перехід власної назви з одного онімного поля в інше [13, с. 44]. Переносячи ім'я, мовці шукають засади трансономізації, спільні між джерелом назви й іменованим об'єктом, або ж зважають на їх суміжність: к. *Венеція* (с. Сокирне Черк.) під час весняних повеней нагадує італійську Венецію; на основі асоціацій один із житлових масивів названий черкашанами "*Китайською стіною*"; кафе біля колишнього аеропорту одержало в народі найменування "*Байконур*" (сміт Тальне); магазин поблизу хати Петра Швидкого також називають "*Швидким*" (с. Руська Поляна Черк.) та ін. "Перенесення назв з одних явищ на інші... не носять зтяжнього характеру" [5, с. 29]. Отже, мотиваційні зв'язки не втрачаються. Як результат – поява мезоніма. Трансономізація – як шлях утворення М-Т – це живий процес, явище сьогодення.

Трансономізуються найчастіше добре знані в соціумі власні назви з традиційним символічним значенням (*Америка* "багатство", "добробут"; *Сахалін* "віддалена територія" й та ін.): к. *Сахалін* (с. Хацьки Черк., с. Удія Христ.); оз. *Камчатка* (с. Хлестунівка Гор.); к. *Памір* (сміт Кам'янка) тощо. Разом з тим широковідомі власні імена в певній говірці можуть збагатитися референтними конотаціями, зрозумілими лише місцевим жителям, напр.:

Корея “поле, де вирощують корейські сорти цибулі” (с. Ревбинці Чорн.); к. *Карабах* “бо тут гористий рельєф” (с. Ліпляве Кан.); к. *Палестина* (с. Телепине Кан.), “бо заселявся переселенцями з різних місць”. Трансономізуються й назви місцевих об’єктів: *Острів кохання* (дендропарк “Софіївка” в м. Умань) *Острів кохання* (с. Стеблів К.-Ш.). Про факт появи мезоніма нерідко свідчить препозиційний атрибут-локалізатор (відтопонімний прикметник, присвійний займенник та ін.): *Черкаська “Софіївка”* (парк у м. Черкаси), *Наш Бродвей* (бульвар Шевченка в Черкасах); *Місцевий Лас-Вегас* (гральні автомати в м. Сміла).

Джерелом мезонімів при трансономізації дуже часто стають антропоніми (прізвища, прізвиська, особові ймення, патроніми, живомовні форми андронімів): х. *Нужний* – за прізвиськом чоловіка, який там жив (с. Яблунівка Лис.); буддійський храм *Скубасв* (м. Черкаси); ставок *Мридджиха* (с. Кримки Шпол.); лука *Зубиха* (с. Велика Бурімка Чорн.). Процеси приватизації в суспільстві активізують появу відантропонімних мезонімів (трансономізованих імен власника) в ергонімії: кафе “*Наталка*” (с. Стеблів К.-Ш.); перукарня “*Валентина*” (м. Сміла) й т.ін. Нерідко трансономізуються міфоніми: кафе-бар “*Орфей*”; рибний магазин “*Нептун*” (м. Черкаси); оронім Сфінкс (гора нагадує голову *Сфінкса* – с. Стеблів К.-Ш.).

Мезонімами часто стають трансономізовані урбаноніми (майже в кожному місті чи райцентрі є свій *Білий Дім*), ергоніми (напр.: колишній колгосп “*Перемога*” к. *Перемога* зупинка *Перемога* (с. Стецівка Звен.).

Як зазначає Ю. Карпенко [7, с.8], “явище мезонімізації встановлюється... досить чітко в різних видах ідеонімів”. Утворюючись переважно шляхом ономізації, вони можуть трансономізуватися, в результаті чого з’являється ще один мезонім: поле чудес “*Поле чудес*” (телепередача) *Поле чудес* (куток с. Подільське К.-Ш.). Сприяє цьому й структура ідеоніма – словосполучення. Так само виразна метонімія у випадках, коли перенесення зазнає онім, що за будовою являє собою речення, напр., дорогу на Черкаси в с. Велика Бурімка (Чорн.) місцеві жителі називають “*Шляхом із Варяг у Греки*”.

Проміжність, серединність на осі “апелятив – онім” рельєфно виявлена в тих М-Т, що характеризуються високим ступенем динамізму (напр., у назвах стежок, неофіційних зупинок громадського транспорту, пляжів, а також у найменуваннях об’єктів, знаних не всіма мешканцями населеного пункту, мисливських та рибальських угідь, лісових галявин тощо): пляж *Камінчики* (с. Лящівка Чорн.); галявина *Ярмарка* (с. Дахнівка мікрорайон Черкас). У складі таких ономізованих та трансономізованих одиниць нерідко є локалізаційний прийменник: с. Іркліїв – дорога *На Іркліїв* (с. Ревбинці Чорн.); магазин “*Марічка*” – зупинка “*Біля “Марічки”*” (с. Бирлівка Драб.);

вигін *За Тьоркою* – від прізвиська одного з жителів села; місце риболовлі – *За Стьоркою* (с. Зорівка Зол.).

Звертаємо увагу й на явища плюралізації одиничних за формою М-Т. Здобуваючи в процесі трансномізації форму множини, вони наближаються до апелятивів, отже, посідають проміжне місце між власними та загальними назвами. Зміна числа робить їх стилістично насаженими, як правило, з домінуючою пейоративною конотацією: “*Почалися Білазір’я*” (репліка про численні зупинки громадського транспорту впродовж с. Білозір’я Черк.).

Отже, мезоніми є невід’ємним елементом регіональних лексичних систем. Вони відображають динаміку йменотворення в живому мовленні. Перспективним вважаємо розробку як теоретичних підвалин мезонімії, так і аналіз цього явища в говірках.

Умовні скорочення районів

Гор. – Городищенський, Драб. – Драбівський, Звен. – Звенигородський, Зол. – Золотоніський, Кан. – Канівський, К.-Ш. – Корсунь-Шевченківський, Лис. – Лисянський, Мон. – Монастирищенський, Христ. – Христинівський, Черк. – Черкаський, Чорн. – Чернобаївський, Шпол. – Шполянський.

Література

1. Андреев Н.Д. Антонимия и мезонимия // Питання словотвору східно-слов’янських мов. – К., 1969. – С. 12-14.
2. Белецкий А.А. Лексикология и теория языкознания (ономастика); К., 1972. – С. 18.
3. Бондалетов В.Д. Русская ономастика. – М., 1983. – 224 с.
4. Бучко Д.Г. Анонімні сіл давнього Любачівського повіту // Mikrotoponimia na pograniczach językowo-kulturowych. – Redakcja M. Łesiów, M. Olejnik. – Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej. – Lublin, 2005. – S. 17-23.
5. Журба І.Я., Марковський І. К. Лексико-семантичний спосіб утворення слів у сучасних східнослов’янських мовах // Питання словотвору східнослов’янських мов. – К., 1969. – С. 29-30.
6. Карпенко М. Відантропонімі мікротопоніми Кременецького району Тернопільської області // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 354-355. – Слов’янська філологія. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 167-172.
7. Карпенко Ю.О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 3-10.
8. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики. – К., 1989. – С. 22-23.
9. Муравицкая М.П. Психолінгвістический анализ лексической омонимии в украинском языке // Вопросы языкознания. – 1991. – № 1. – С. 116-124.

10. Отин Е.С. Типология коннотативных онимов и их производных // Українська пропріальна лексика. – К., 2000. – С. 122-128.
11. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк: Юго-Восток, 2004. – 410 с.
12. Павленко Л.П. Староукраїнські первинні топонімічні найменування XIV-XV ст. // Шоста Республіканська ономастична конференція: Тези доп. і повідомл. – Одеса, 1990. – С. 86-87.
13. Подольская Н.В. Проблемы ономастического словообразования (к постановке вопроса) // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С. 44-51.
14. Регушевський Є.С. Мезоніми в українській мові // Культура слова. – 1980. – Вип.18. – С. 18-20.
15. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
16. Сучасний словник іншомовних слів. – К.: Довіра, 2006, – С. 789.
17. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – 752 с.

J. HLADKÝ,
A. ZÁVODNÝ
(Trnava)

PÔVOD A ETYMOLOGIA NÁZVU KORLÁTKO

УДК 811.162.4' 373.21

Hladký, J. – Závodný, A. Pôvod a etymológia názvu Korlátko; počet strán – 8, počet použitých bibliografických zdrojov – 26, jazyk – slovenský.

Anotácia: V štúdiu sa zaoberáme pôvodom a etymológiou názvu starého slovenského hradu Korlátko. Všeobecne sa prijíma názor, že názov tohto hradu má neslovanský pôvod, ktorý sa hľadá v maďarskom či nemeckom jazyku. Nazdávame sa, že bol hrad vybudovaný skôr ako je o ňom prvá písomná zmienka a pravdepodobne má staroslovenský, resp. slovanský pôvod.

Kľúčové slová: hrad, etymológia, Korlátko, etymón, pôvod, názov

Resume: The castle Korlátko is situated about 1 km to the west from the village Rozbehy, west of Slovakia. The castle was used mointained between 1289 – 1740.

We know two alternatives of castle name. We suppose that the form Korlátka is not correct from historical aspect. Correct form would be the form *Korlátko* created to add substantive *kameň* (nem. *der Stein*; maď. *kő*) in historical name *Korlat*.

We can find more etymologies of this name: it originated from Hungarian name *Korlátkő*, (*Korlátov Kameň*); from German name *Konradstein* (Konrádov Kameň). Later it was distorted to name *Korlát* and added in Hungarian *kő* (kameň).